

Albert Balcells, *Cataluña ante España. Los diálogos entre intelectuales catalanes y castellanos, 1888–1984*. Lleida: Editorial Milenio, 2011, 205 pp.

JUAN M. RIBERA LLOPIS
Universidad Complutense de Madrid

En la seva rica tasca investigadora i en la nombrosa resultant editorial a propòsit de la història social i política catalana, el Dr. Albert Balcells (IEC, UAB) ha ordenat diverses dades i molts noms que remeten a la cruïlla hispana de la trajectòria de la nació estudiada, i amb això ha enfocat l'abast històric de les relacions hispano-catalanes, de llurs ajustos i desajustos i també de les repercussions internes en l'espectre estudiat. En el present volum, l'autor focalitza bona part d'aquest entramat com a matèria *per se*. Almenys en el període que cavalca sobre un canvi de centúries i uns cicles històrics, definitivament fonamentals per comprendre la interrelació entre els susdits extrems, i al temps que enllesteix la seva formulació per part de i el seu efecte en els dos bàndols implicats en una xarxa demostrada com a inesquivable des d'un historicisme objectiu.

Volum monogràfic, doncs, l'historiador opta per una voluntat fornidora d'un tipus de font documental —el *diàleg*, personal o institucional— i una ordenació diacrònica —gairebé *un segle*, d'acord amb les dates del subtítol—, i ho tracta de manera confluent des de la consciència intel·lectual de la rellevància de les veus ateses i del significat històric dels moments i de les situacions en què els qualificats portaveus d'aquelles circumstàncies s'han fet sentir. Així, A. Balcells ens condueix per un llarg i intens itinerari, bastit de seqüències internes que actuen com a baules d'una cadena comuna. Anelles que resten perfilades entre noms d'interlocutors objectius, en altres casos entre veus i criteris confrontats a propòsit de l'ideal debatut i encara entre dates contenidores de tot un ventall de convocatòries, debats, encontres i desencontres: *M. Menéndez y Pelayo & A. Rubió i Lluch > J. Maragall & M. de Unamuno & F. Giner de los Ríos & J. Pijoan > 1924–1930 (actes de recolzament intel·lectual castellà i d'homenatge català) > 1933–1939 (Estatuts de la Universitat Autònoma de Barcelona) > M. Azaña (& J. Ortega y Gasset et alii) > 1952–1954 (Congresos de Poesía de Segovia i de Santiago de Compostela): Dionisio Ridruejo & Carles Riba (& V. Aleixandre) > 1964–1971 (col·loquis i manifestos): Julián Marías & Maurici Serrahima > 1981–1984: reunions a Sitges i Girona.*

Cadascun dels *capítols* en què es converteixen aquestes nominades entrades de l'esmentat *continuum* esclaten en mans de l'historiador en tota una informació satèl·lit que amplia la base i l'horitzó del que anuncia el component aglutinant, mitjançant una formulació d'ordre polifònic. Això que, és clar, nodreix positivament el discurs establert pel que fa a les relacions catalano-castellanes i que l'autor pot fer i fa ben bé amb coneixement de causa, sembla preocupar metodològicament A. Balcells. Fins al punt que, indirectament o explícita, ho tramet als seus lectors. De manera ben puntual amb frases del tipus «Volviendo a nuestro tema...», o expressant que aquella informació és contextual respecte de les dades

més puntuals. Benvingudes siguin aquestes derivacions. Fins i tot per als qui seguíem des de fa temps la matèria aquí tractada. Ben particularment a aquests lectors del llibre als qui, com caldrà posar de manifest des de la cordialitat, ens fa gràcia aquesta preocupació per part del mestre, com a signe de la seva bonhomia, precisament quan ens està conduint en profunditat pels lligams interns d'una xarxa històrica que pensàvem conèixer i pels viaranyes de la seva meditada reinterpretació. Autor i pàgines ens donen més notícies i judicis crítics, reanimadors del que podíem haver escorcollat des dels propis interessos. Àdhuc, dels episodis més tractats per la bibliografia de referència, com ara el posicionament de Marcelino Menéndez y Pelayo sobre la cultura catalana i malgrat ésser en el seu moment el seu més evident *avalista*, l'epistolari entre Maragall i Unamuno o els Congressos de Poesia dels anys cinquanta del propassat segle. També i encara més interessadament sobre allò en el què no havíem entrat, com és el cas del debat des de l'any 1933, establert al voltant de l'estatut d'autonomia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Sense ànim ni sentit d'haver de resumir en una ressenya la rica llera de continguts i d'informacions puntuals,¹ sí assenyalem com el llibre compassa el creixement d'una *tòpica* sobre el punt de vista des del qual la perspectiva castellana codifica la presència històrica catalana, tant com la previsió d'un encontre entre ambdues cultures peninsulars: capítol rere capítol coneixerem les prevencions fins i tot per part dels defensors no catalans de la identitat catalana, temerosos que l'afirmació lingüística i literària tinguin molt de subterfugi d'interessos estrictament polítics i, *ai las!*, separatistes; també i en últim grau la impossibilitat d'una rendibilitat pública i política de les consideracions i de les solucions que sí poden trobar-se en els intercanvis personals i privats de les parelles establertes d'interlocutors. Sempre podrem tornar, tristament, sobre la persistència d'aquest adstrat que sembla insuperable i que llasta la nostra història compartida. Una intervenció per part del signatari d'aquestes línies en un *Exploratory Workshop* convocat la propassada tardor de l'any 2011 pel Projecte DIIA-Diálogos Ibéricos e Iberoamericanos del Centro de

¹ Al llarg de la centúria revisada i segons les veus i els criteris dels interlocutors de cada moment, s'expressen els diferents i continuats posicionaments sobre constants del debat, com la castellanització d'Espanya; la politització del moviment restaurador català i el recel castellà davant la deriva del catalanisme militant cap al separatisme; el catalanisme, no obstant això, sentit castellanament com a expressió aperturista cap el continent; les solucions a favor de l'agermanament, des de la tutela castellana com a enllaç o partint de la pluralitat lingüística; la no existència d'un patriotisme castellà que esdevé espanyolisme usurpador, enfront dels patriotismes autònoms de les altres cultures de l'Estat; la correspondència o no de corrents del pensament amb abast polític en una i altra cultura, com ara el Krausisme; l'amplitud ideològica mostrada per intel·lectuals castellans que, en un marc liberal-pluralista i en un o altre moment, han recolzat la reivindicació catalana, tot i la pervivència de les reticències; els judicis castellans sobre l'absurd o les raons per a un ensenyament en llengua catalana; les relacions històriques implícites i interdependents entre republicanisme espanyol i catalanisme; les propostes en el temps cap al federalisme i el final autonomisme espanyol; el gradual impuls per part catalana per passar de la resistència a la presència espanyola, moviment en altres moments contrastat amb una radicalització raonada de l'afirmació cultural; la necessitat de tenacitat i/o de continuïtat a favor del diàleg històric establert... Potser i davant el paisatge establert, una final assumpció general del que s'escriu com a títol particular d'un apartat del capítol sisè: estar immersos en *un intent de normalitat en un règim anormal* (p. 138).

Estudios Comparatistas—Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa (Port.) quant a la identitat de les literatures ibèriques des de la perspectiva de la Literatura Comparada, interrogava sobre el codi establert des de banda castellana, sobre el perquè i el com de les lletres catalanes i sobre la seva perdurabilitat; per tant, sobre la seva constitució i les seves incertes expectatives de canvi. La documentació revisada pel Dr. Balcells ens hauria facilitat aleshores moltes més proves documentals al mateix temps que ara ens assegura en la pervivència d'un entramat d'ordre negatiu i de les dificultats per una propera revisió. Les seves conclusions —llegiu-les ben explícitament i didàctica expressades entre les pàgines 201 i 205, aquells possibles lectors a qui no siguin suficientment clares les dues-centes pàgines prèvies de documentació i judici crític— revisen amb encert, fins i tot, les maneres i les condicions sota les quals es reconduïxen personatges i criteris en un principi propicis a la comprensió entre les dues cultures, la castellana feta espanyola i la catalana.

A. Balcells parteix de premisses que l'obliguen a revisar la funció actual de la figura de l'intel·lectual, però que el confirmen en la tasca desenvolupada en el segle aquí revisat; també l'oportunitat d'emprar el terme *castellanos* o el d'*españoles* respecte als intel·lectuals als quals acudeix i en quin sentit es val dels corresponents *catalans*; i així mateix l'encalç polític d'uns *diàlegs* entre uns i altres, abast que, en un principi, podia ésser eminentment cultural. Raona la *ruta històrica* seguida, l'itinerari diacrònic ordenat entre els primers passos del catalanisme polític i l'autonomisme català de primera i segona florida; també el fet d'haver-se fixat en *episodis de diàleg* i no en *desencontres* —però sí de *polèmiques*, com ens adverteix en algun moment— i de manera preferent en la seva expressió pública, mentre l'intercanvi privat, mitjançant les correspondències personals, sols és emprat per aclarir el sentit d'allò que surt a la superfície. L'autor entén els criteris expressats individualment com a representatius de les positures catalana i espanyola de parla castellana i es planteja les fluctuacions i les repeticions en els missatges emesos; pren en consideració un actual esgotament sobre aquesta ja no perenne voluntat de diàleg, però considera oportuna la meditació sobre el fet històric que queda provat en el recorregut establert en les seves pàgines.

L'historiador A. Balcells defèn la funció educativa de la seva disciplina com a vial idoni per a la revisió d'una història equivocada i que, encara avui, potser més que mai o senzillament altra vegada, s'abandona per un pendent perillós davant sentiments ben immediats com, per exemple, la regressió autonòmica. Contra això, humilment però de manera consistent, A. Balcells fa la proposta del seu *assaig*, d'acord amb la pròpia qualificació genealògica per al seu text, i ens ofereix una lectura amb finalitat correctiva, amb funció recondutora. Ho fa amb el judici d'estar davant una vida acadèmica catalana i castellana dislocada i que, d'altra banda, no compta més que amb excepcionals catalanòfils de part extra-catalano-espanyola. Des de la nostra disciplina, la Filologia —reunint la llengua i la literatura, i per extensió i de manera interdisciplinària la cultura— podríem incorporar aquí la dada sobre l'existència en els espais d'estudi de la romanística i de la hispanística espanyoles d'una Càtedra de Filologia Catalana en la seu madrilenya de la Universidad Nacional de Educación a Distancia, universitat d'implantació estatal, i de sis Titularitats de Filologia Catalana en la

Universidad Complutense de Madrid, Universidad de Granada, Universidad de Santiago de Compostela, Universidad de Zaragoza, UNED i Universidad de Salamanca; podríem també fer un recorregut per les més variades experiències, tot parlant de l'àmbit madrileny, com foren la celebració de les «Jornadas Universitarias sobre las Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca» (1988–1999), convocades des de la UCM i amb incorporació organitzativa de la UNED i, entre 1997–2003, i del Seminari «Lectures de Literatura Catalana» amb col·laboració del Centre Cultural Blanquerna–Delegació de la Generalitat de Catalunya a Madrid i professorat de la UCM i de la UNED (vid. volum *Lectures de literatura catalana a Madrid. Quinze lliçons del seminari al Centre Cultural Blanquerna (1997–2002)*, F. Llorca (coord.), Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2003); i encara cal esmentar publicacions universitàries com a sistemàtics llindars de publicació de recerca lingüística i literària catalana, com ara la *Revista de Filología Románica* (UCM, d. 1983) i la *Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* (UNED, d. 1991)... Però, no obstant això —és a dir, malgrat aquest desplegament de dades que sembla contradir el clam i el reclam implícit d'A. Balcells—, l'espectre avui és coincident amb el negativisme denunciat pel nostre assagista.

Si més no, això és el que podem ratificar des de l'angle madrileny-complutense —malgrat que la seva Facultad de Filología un dia fou pionera en la normalització acadèmica dels estudis catalans (des d'un voluntariós seminari o Cátedra de Estudios Catalanes, 1953, a una primera Titularitat de Filologia Catalana, 1986, la primera fora del territori lingüístic català)—. És aquest un espai acadèmic on, amb motiu-excusa del darrer canvi de Plans d'Estudi, la seqüència abans existent de matèries de llengua i literatura catalanes ha estat minoritzada de manera paral·lela a les corresponents de gallec i basc; operació duta a terme per unes *forces operatives* que han decidit treballar de nou des dels conceptes colonials de *llengües i cultures de prestigi i majoritàries*. Fins i tot, operant sobre el patrimoni cultural que, sota la Constitució d'Espanya, es corprèn com a espanyol... El panorama i els auguris del Dr. Balcells, doncs, semblen, malauradament, encertats. I, així mateix, llibres com el seu i concepcions de la història com ara la seva, vénen a fornir-nos d'uns elements de referència a partir dels quals actuar a la contra.

Des de la vessant acadèmica, la via d'acció més efectiva sembla estar en el Grups de Recerca. Professors investigadors de diverses universitats espanyoles, aplegats en cercles de treball i d'actuació, poden estar reconduint aquelles dreceres que implanten uns majoritaris i negatius criteris des de la docència dels nous i oficials Graus universitaris. Volumes com *'Uns apartats germans': Portugal i Catalunya* (v. Martínez-Gil (ed.), Palma de Mallorca, Instituto Camões-Lleonard Muntaner, ed., 2010) que, en aquest cas, acarà una altra dissonància peninsular, i convocatòries i edicions dels esmentats investigadors i Grups de Recerca, des de la Universitat de Barcelona, la Universitat Autònoma de Barcelona o la Universitat Pompeu Fabra, fan per revisar des de la perspectiva històrico-literària i crítica l'estat d'una comunitat i d'un polisistema culturals i literaris dits ibèrics o espanyols. Per al nostre camp i no exclusivament, des d'aquests centres segons les actuacions demostrades com a més operatives. Caldrà, però, i tornant sobre el diàleg pendent o aturat entre intel·lectuals d'expressions castellana i catalana, advertir sobre la geografia de les esmentades seus

acadèmiques? Què fan les institucions des de la banda que, fusterianament, anomenaríem *carpetovetònica*, més ençà de propiciar que els seus professors interessats cerquin enllà un recer adient amb les seves expectatives? Fins aquí el nostre succint estat de la qüestió i un implícit interrogant, com a personal agraïment a les fonts documentals i als judicis crítics oferts pel Dr. A. Balcells. I deixem a una més general consideració el que ell mateix ens destaca sobre l'oportuna edició del seu llibre, no sols en castellà sinó també en català. És aquesta una advertència convertida en lloc comú entre els qui ens interessem vertaderament pel diàleg peninsular, la de l'oportunitat de la publicació de determinats títols en els idiomes dels receptors més immediatament implicats. És el mateix que fa uns dies escoltàvem a propòsit de l'assaig del romanista Dr. Bruno Camus Bergareche (Universidad de Castilla-La Mancha) i del seu recent volum *Para entender la cultura vasca* (Madrid, Libros de la Catarata, 2012), ara i desitjablement no sols en castellà sinó també en basc. Judici, a més, expressat en la seva presentació en la seu catalano-madrilenya del ja citat Centre Cultural Blanquerna, el dia 21 de maig de 2012. Així, doncs, tot gira a l'entorn d'una reiteració de constants que semblen inesquivables. També, però, i respecte d'aquesta darrera coda, el susdit acte fou la prova que un *forum* per al nostre diàleg intercultural encara és possible. Fins i tot a Madrid. També és cert, en *parcel·la* catalana.